

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.15>*М. А. Барсук**кандидатка юридичних наук,**суддя Північного апеляційного господарського суду**orcid.org/0000-0001-6560-1024*

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена формуванню актуальних пропозицій стосовно подальшого концептуально-стратегічного напрямку вдосконалення правового регулювання соціального захисту суддів в Україні. Зазначається, що в Україні відсутні акти, в яких би окреслювалась стратегія (та/або концепція) забезпечення соціальної безпеки суддів, а також програмні акти, завдяки яким можна системно та поступово впроваджувати засади, окреслені в таких концептуально-стратегічних актах. Також проблематичним постає й питання про достатність нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів в Україні, а також неможливість вирішення відповідних проблем забезпечення соціального захисту суддів шляхом європеїзації чинного законодавства в силу того, що саме законодавство держав-членів ЄС в цій сфері характеризується рядом проблем, які часто є подібними тим, що існують в Україні. В рамках концептуально-стратегічного напрямку забезпечення соціальної безпеки суддів необхідно створити Стратегію забезпечення соціальної безпеки суддів, що стане основним концептуально-стратегічним актом у сфері планування, організації та здійснення заходів соціального захисту суддів. Пропонований документ повинен складатись із восьми частин: «Загальна частина», «Засади Стратегії» (насамперед, визначає загальноправові, галузеві принципи соціального права, інституційні принципи соціального захисту), «Мета, завдання і напрями реалізації Стратегії», «Проблематика соціального захисту суддів та шляхи її подолання», «Суб'єкти, відповідальні за реалізацію Стратегії», «Моніторинг та оцінювання ефективності реалізації Стратегії», «Очікувані результати реалізації Стратегії» та «Ресурси, необхідні для ефективної реалізації Стратегії». У висновках узагальнюються результати дослідження та вказується, що чинне законодавство повинно чітко визначати комплекс ознак соціальної безпеки суддів та особливості створення комплексу умов для їх соціально безпечного буття (як професійного, так і позапрофесійного життя).

Ключові слова: гендерна рівність, інклюзивність, соціальна безпека, соціальний захист, соціальні права, суддя, удосконалення законодавства.

Barsuk M. A. CONCEPTUAL AND STRATEGIC DIRECTION FOR IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF JUDGES IN UKRAINE

The article delves into the development of contemporary proposals for further conceptual and strategic directions aimed at enhancing the legal framework governing the social protection of judges in Ukraine. It is noted that in Ukraine, there is a lack of legislative acts delineating a strategy or concept for guaranteeing the social security of judges, along with programmatic acts that would facilitate the systematic and progressive implementation of the principles outlined in such conceptual and strategic documents. Another problematic aspect is the adequacy of legal and regulatory frameworks supporting the social protection of judges in Ukraine. Additionally, it is challenging to address these issues solely through the Europeanization of existing legislation. This is because legislation in the Member States of the European Union faces similar challenges, often mirroring those present in Ukraine. As part of the conceptual and strategic approach to guaranteeing the social security of judges, it is imperative to establish a comprehensive Strategy for ensuring their social protection. This strategy would serve as the primary conceptual and strategic framework for planning, organizing, and implementing measures aimed at safeguarding the well-being of judges. The proposed document should consist of eight parts: "General Part", "Fundamentals of the Strategy" (here, the foundational principles underpinning the Strategy would be delineated; this includes general legal principles, sectoral principles of social law, and institutional principles governing social protection), "Goals, Objectives, and Directions for Implementation", "Problems of Social Protection of Judges and Ways to Overcome Them", "Subjects Responsible for Implementation", "Monitoring and Evaluation of Strategy Effectiveness", "Expected Results of Strategy Implementation" and "Resources Necessary for Effective Implementation". In conclusion, the findings of this study underscore the necessity for clear and precise legislation delineating the distinctive features of social security for judges and outlining the creation of conducive conditions for their socially safe existence. It is imperative that the current legal framework comprehensively addresses both the professional and non-professional aspects of judges' lives to ensure their overall well-being and effective functioning within the judicial system.

Key words: gender equality, improvement of legislation, inclusivity, judge, social protection, social rights, social security.

Постановка проблеми. Соціальний захист у цілому є істотним елементом характеристики будь-якої сучасної соціальної держави, що законірно, адже такий захист забезпечує необхідну основу для реалізації заходів забезпечення соціальної безпеки населення (насамперед заходами соціального захисту) відповідно до сучасного концептуального розуміння соціальної безпеки, соціальних ризиків і соціального захисту та забезпечення. Проте, варто підкреслити, що юридичне визнання статусу держави як соціальної держави (чи навіть держави загального добробуту) не гарантує автоматичного досягнення цілей та завдань у сфері соціального захисту. Зокрема, в Україні як правовій, демократичній та соціальній державі з самого моменту проголошення незалежності створено та діє правовий механізм соціального захисту суддів. Разом із тим по сьогоднішній день стан соціального захисту такого кола працівників, на жаль, є недостатнім, що викликає занепокоєння щодо орієнтованої на людину парадигми розвитку держави та фактичної спроможності судової влади зберігати незалежність і стійкість в умовах різного характеру кризових явищ у державі.

Більшою мірою означена проблема обумовлена тим фактом, що по сьогодні в Україні ще не була чітко сформована доктрина соціального захисту суддів, а відтак – не окреслена і не затверджена концептуально-стратегічна основа подальшого розвитку правового механізму соціального захисту суддів в Україні, що є важливою проблемою, яка потребує вирішення з метою вироблення засадничої основи для поступового планування та реалізації комплексної судово-правової реформи, в якій буде удосконалено забезпечення соціальної безпеки суддів в нашій державі. У зв'язку із вбачається потреба в з'ясуванні перспективи створення концептуально-стратегічного акту, в якому будуть визначатись ключові засади соціальної безпеки суддів, що забезпечуватиметься заходами соціального захисту відповідного кола працівників з особливим міжгалузевим правовим статусом.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Критичний аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку про відсутність наукових досліджень, в яких окреслювався би актуальний концептуально-стратегічний напрям вдосконалення правового регулювання соціального захисту суддів в Україні. Разом із тим, слід констатувати, що багатьма ученими, котрі розглядали проблеми забезпечення соціальної безпеки людини загалом і працівників, зокрема (серед яких О.А. Дяченко [1, с. 167-172], Є.П. Омеляненко [2, с. 176-177], Д.В. Світовенко [3, с. 180-182], О.В. Удовенко [4, с. 150-152], В.М. Шкода [5, с. 248] та ін.), констатували необхідність вирішення таких проблем соціально-без-

печного буття щонайперше в рамках концептуально-стратегічного напрямку. Крім того, слід констатувати й те, що багатьма ученими і дослідниками (зокрема, М.І. Іншином [6], О.В. Карпушовою [7, с. 108-146, 195-234, 287-323], Е.Л. Ковалюмнус [8, с. 143-155], Ю.І. Соколовою [9, с. 13-14, 16] та ін.) вже окреслювались поточні проблеми забезпечення соціальної безпеки суддів, які слід вирішити в межах зазначеного напрямку вдосконалення законодавства. Врахування окреслених наукових напрацювань, а також поточних проблем нормативно-правового та інституційного забезпечення соціальної безпеки суддів шляхом їх соціального захисту дозволяють дійти висновку про необхідність та можливість з'ясування перспектив концептуально-стратегічного напрямку вдосконалення правового регулювання соціального захисту суддів в нашій державі.

Отже, метою статті є формування актуальних пропозицій стосовно подальшого концептуально-стратегічного напрямку вдосконалення правового регулювання соціального захисту суддів в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: 1) окреслити комплекс актуальних проблем, пов'язаних із забезпеченням соціальної безпеки суддів заходами соціального захисту; 2) запропонувати конкретні правотворчі дії, які доцільно здійснити в рамках концептуально-стратегічного напрямку вдосконалення правового регулювання соціального захисту суддів; 3) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. В процесі з'ясування перспектив формування актуальних пропозицій удосконалення правового механізму соціального захисту суддів у рамках концептуально-стратегічного напрямку оптимізації правового регулювання соціального захисту вказаних працівників попередньо слід вказати на ключові проблеми, які ускладнюють забезпечення соціально безпечного буття суддів в Україні. Серед таких проблем насамперед виокремимо відсутність актів, в яких би окреслювалась концепція та стратегія забезпечення соціальної безпеки суддів, а також програмних актів, які дозволяли системно та поступово впроваджувати засади, окреслені в таких концептуальних і стратегічних актах. Зокрема, за обставин, коли в законодавстві чітко не визначається зміст соціальної безпеки суддів, а також особливості побудови достатньо інклюзивних умов професійного та позапрофесійного буття суддів, знижується й потенціал дії правового механізму соціального захисту суддів, а отже – збільшуються й ризики для забезпечення самостійності суддів і незалежності суду в Україні, що неприпустимо. Крім того, вкрай проблематичним постає питання про достатність нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів в Україні, а також неможливість вирішення

таких проблем шляхом європеїзації чинного законодавства в силу того, що саме законодавство держав-членів в цій сфері характеризується рядом проблем, які часто є подібними тим, що існують в Україні.

Відтак, розглядаючи перспективи формування концептуально-стратегічного напрямку удосконалення правового регулювання соціального захисту суддів в Україні слід насамперед виходити із необхідності розробки та затвердження стратегічного акту про забезпечення соціальної безпеки суддів. Пропонований нами концептуально-стратегічний акт має стати основним актом такого типу в сфері соціального захисту суддів. Виконуючи таку роль пропонований нами стратегічний акт про забезпечення соціальної безпеки суддів дозволить правотворцям використовувати єдині підходи в процесі упорядкування нормативно-правової основи соціальної безпеки суддів, а суб'єктам реалізації права – однозначно тлумачити відповідні норми законодавства та реалізовувати їх, сприяючи оптимальному досягненню мети соціальної безпеки суддів заходами соціального захисту.

Зважаючи на викладене зазначимо, що пропонована нами Стратегія забезпечення соціальної безпеки суддів, як основний концептуально-стратегічний акт у цій сфері, буде складатись із ряду таких елементів (частин). Насамперед, у частині «Загальна частина» слід зазначити, що подальше людиноцентричне існування та процвітання держави неможливе без глибокого усвідомлення державним апаратом і громадянами значимості соціальної безпеки загалом і соціальної безпеки суддів, зокрема. Окремо слід окреслити також кореляційний зв'язок між соціальною безпекою суддів, а також забезпеченням самостійності суддів і незалежності судової влади в Україні. Для належного усвідомлення цих категорій в Стратегії слід: по-перше, визначити поняття соціальної безпеки суддів, а також соціального захисту суддів; по-друге, відобразити перелік основних критеріїв, за якими визначається достатній рівень соціальної безпеки судді, а також ефективності здійснення заходів щодо соціального захисту суддів [див., напр.: 10]. Також в цій частині слід вказати на те, що цей акт узгоджується із міжнародно-правовою базою соціальних прав людини, на нормах спеціальної міжнародно-правової основи, яка визначає правовий статус суддів, а також – на нормах законів України, серед яких: «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України», «Про Вищий антикорупційний суд», «Про Вищу раду правосуддя», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та ін.

У частині «Засади Стратегії» Стратегії має бути розкрито основні засади та цінності,

що лежать в основі відповідного концептуально-стратегічного акту, спрямованого на підвищення рівня соціальної безпеки суддів в Україні. Насамперед, слід окреслити комплекс засадничих ідей, які є загальноправовими, принципами соціального права України, а також спеціальними (інституційними) принципами – засадничими ідеями соціального захисту суддів (принципи адресності, пропорційності соціальним ризикам, гнучкості та ін.).

Наступна частина Стратегії – «*Мета, завдання і напрями реалізації Стратегії*», в якому відповідно мають бути відображені мета, основні завдання, а також напрями діяльності із забезпечення соціального захисту суддів в Україні, які також мають бути узгоджені з обов'язком держави та громадянського суспільства здійснювати соціальну функцію щодо громадян загалом та стосовно суддів, зокрема. При визначенні мети пропонованої Стратегії (а також її реалізації), варто мати на увазі, що вона має концептуальним чином відповідати меті соціального захисту суддів та меті правового механізму соціального захисту суддів в Україні. У зв'язку із цим, ця Стратегія та її реалізація спрямовуються на створення та забезпечення існування оптимальних умов функціонування системи соціального захисту відповідного кола працівників. Що ж стосується завдань, то вони також мають узгоджуватись із завданнями соціального захисту суддів і дії правового механізму соціального захисту суддів, зокрема: забезпечення сталого та такого, що відповідає критеріям соціальної безпеки, соціально-економічного становища суддів; забезпечення адаптивного та такого, що відповідає критеріям соціальної безпеки, становища суддів за рахунок забезпечення їх прожитковим мінімумом у відповідності до їх потреб; надання матеріальної допомоги тим суддям, які в силу тих чи інших об'єктивних причин набувають в ній потреби; визначення стандартів та підвищення якості й доступності соціальних послуг, а також умов надання таких послуг суддям; підвищення соціальних гарантій суддям (та їх сім'ям) шляхом зменшення негативного впливу на них соціально-економічних ризиків тощо.

Також окремою частиною «*Проблематика соціального захисту суддів та шляхи її подолання*» пропонованого документу необхідно також окреслити поточний стан соціального захисту суддів у країні, основні проблеми, які характерні для процесу реалізації права судді на соціальний захист та отримання належного блага, закладеного у праві на соціальний захист суддів. Також у Стратегії має бути окреслено перелік потенційних проблем (соціальних ризиків та викликів), з якими може зіткнутися суддя у перспективі. На підставі цього у Стратегії необхідно зазначити шляхи вирішення таких проблем, усвідомлюю-

чи системний характер таких проблем, а також, поділяючи шляхи вирішення таких проблем за предметною ознакою, а саме – залежно від форм соціального захисту, в яких проявляється вказана проблематика (тобто, напрями вирішення проблем матеріального, оздоровчо-рекреаційного, трудо-правового, страхового, житлово-побутового, пенсійного та ін. форм соціального захисту суддів та членів їх сімей). Окрема увага в цій частині Стратегії має бути приділена визначенню ключових цілей реалізації цього акту. Тобто, в цьому сенсі йде мова про: поглиблене вибудовування системи соціального захисту суддів крізь призму міжнародно-правових норм і стандартів у сфері забезпечення соціального захисту людини загалом і суддів, зокрема; впровадження в сфері соціального захисту суддів цивілізаційних концепцій, серед яких концепція гідної праці, концепція гендерної рівності.

У частині *«Суб'єкти, відповідальні за реалізацію Стратегії»* має бути чітко визначено коло суб'єктів, відповідальних за забезпечення соціальної безпеки суддів, а отже – за реалізацію Стратегії (хоча в будь-якому разі основна відповідальність за це покладається саме на державу). Вказане включає врахування правового статусу таких суб'єктів (тобто, відповідно до загальної та спеціальної компетенції суб'єкта публічного адміністрування), а також вимог принципу соціальної солідарності. Таким чином, ці суб'єкти в загальному вигляді мають бути: по-перше, судді, адже вони не повинні допускати виникнення умов, за яких вони ж потрапляють в складні життєві ситуації. Особливо неприпустимою є практика умисного погіршення стану соціальної безпеки або вдавання до такого стану з метою отримання соціальних благ, охоплених заходами соціального захисту. Це також включає їх колеґ і членів сім'ї судді та його колеґ. По-друге, суб'єкти громадянського суспільства; а перш за все – асоціації суддів, які спрямовані на захист соціальних прав суддів (членів їх сімей), ін. працівників системи правосуддя України. По-третє, органи суддівського самоврядування та органи суддівського врядування. По-четверте, інші органи публічної служби (також їх посадові особи).

Також в Стратегії повинна міститись частина *«Моніторинг та оцінювання ефективності реалізації Стратегії»*. В ній має закріплюватись обов'язок держави щодо розробки та впровадження заходів з моніторингу та оцінки ефективності реалізації цієї Стратегії. Крім того, у пропонуваному документі варто вказати на можливість проведення незалежного моніторингу та оцінювання якості реалізації Стратегії, що може здійснюватися національними суб'єктами громадянського суспільства. Цілком очевидно, що при проведенні моніторингу слід враховувати такі обставини

дійсності: 1) базові критерії соціальної безпеки суддів; 2) мету, завдання і функції соціального захисту суддів; 3) поточні та перспективні проблеми (виклики) соціальної безпеки суддів в Україні чи на окремих територіях (зокрема, у прифронтовій зоні); 4) заходи, які були спрямовані на подолання (недопущення, мінімізацію негативного ефекту) цих проблем; 5) результати застосування цих заходів в контексті критеріїв соціальної безпеки, мети, завдань і функцій соціального захисту суддів (членів їх сімей).

У Стратегії слід відзначити, що в звіті за результатами моніторингу, який складається щорічно або в разі виникнення обставин, що впливають на соціальну безпеку суддів (наприклад, пандемія, початок війни та ін.), необхідно визначити набір існуючих та можливих проблем, що стосуються соціальної безпеки суддів. Звіт також має включати проблеми, що виникають при їх вирішенні, а також пропозиції та рекомендації щодо удосконалення системи соціального захисту суддів в Україні, приймаючи до уваги виявлену проблематику (недостатність) її функціонування. Означені рекомендації та пропозиції, що стосуються соціальної безпеки суддів, мають бути розглянуті та виконані відповідними органами в розумний термін. Якщо ці органи безпідставно уникають виконання своїх обов'язків, що призводить до погіршення соціальної безпеки суддів, зниження авторитету суддівської посади, втрати довіри до судової влади, а також послаблення незалежності та самостійності суддів, це має бути інтерпретовано в якості підстави для притягнення до дисциплінарної або іншого виду юридичної відповідальності.

У рамках частини *«Очікувані результати реалізації Стратегії»* слід враховувати, що формулювання змісту цього блоку документу повинно відбуватись із розумінням того, що успішними можна вважати наслідки виконання цього концептуального стратегічного документу, якщо в реальності судді (а також члени їхніх сімей) знаходяться в умовах соціальної безпеки (з урахуванням мінімальних критеріїв). Це означає, що актуальні проблеми соціального захисту суддів були вирішені; потенційні загрози їх соціальній безпеці були нейтралізовані, а якщо такий результат був недосяжним – негативний вплив передбачуваних проблем було своєчасно зменшено. Крім того, обов'язковим результатом реалізації Стратегії має бути й те, що система соціального захисту суддів буде перебувати у стані постійного вдосконалення свого соціально безпечого впливу.

Також для забезпечення реального впровадження Стратегії в означеному документі слід передбачити частину *«Ресурси, необхідні для ефективної реалізації Стратегії»*, в якому необхідно окреслити комплекс усіх (людських, мате-

ріальних, інформаційних та ін.) ресурсів, які є необхідними для досягнення мети і виконання завдань Стратегії, а також допустимі джерела ресурсів реалізації Стратегії, які не ставитимуть під сумнів самостійність суддів та незалежність суду в Україні.

Висновки. Ґрунтуючись на проведеному нами аналізі перспектив концептуально-стратегічного напрямку вдосконалення правового регулювання соціального захисту суддів доходимо висновку, що в процесі формування сучасної доктрини соціального захисту суддів в Україні, а разом із тим – комплексного вдосконалення правового механізму соціального захисту відповідного кола публічних службовців слід мати на увазі, що вказані дії мають спрямовуватись на вирішення ключових проблем, які нівелюють потенціал забезпечення соціально безпечного буття суддів в нашій державі. Однією з ключових проблем є відсутність чинних актів, які б формували концепцію та стратегію соціальної безпеки суддів (її зміст та критерії, нормативно-правове, інституційне та ін. забезпечення тощо), а також програм, що дозволяють систематично і послідовно реалізовувати засадничі ідеї, визначені в цих концептуальних і стратегічних документах. Особливо це стає проблемою, коли діюче законодавство не дає чіткого визначення соціальної безпеки суддів та особливостей створення комплексу умов для їх соціально безпечного буття (як професійного, так і позапрофесійного життя). Результатом цього закономірно є зниження потенціалу дії правового механізму соціального захисту суддів в нашій державі, що в такому разі збільшує не лише соціальні ризики

у цілому, але й ризики для забезпечення самостійності таких працівників й незалежності судової влади, що є недопустимим в Україні.

Література

1. Дяченко О.А. Особливості реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин: дис. ... д-ра філос. наук: 081. Київ, 2023. 249 с.
2. Омеляненко Є.П. Форми соціального захисту працівників органів прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2023. 245 с.
3. Світовенко Д.В. Форми та способи реалізації принципу гендерної рівності за трудовим законодавством України: дис. ... д-ра філос.: 081. Київ, 2023. 248 с.
4. Удовенко О.В. Правове регулювання грошового забезпечення військовослужбовців: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2021. 227 с.
5. Шкода В.М. Стан правового регулювання матеріального напрямку соціального захисту працівників митних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 74, Ч. 2. С. 244-249. doi:10.24144/2307-3322.2022.74.75.
6. Іншин М.І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука.* 2020. № 2 (104). С. 535-543. doi:10.32844/2222-5374-2020-104-2.60.
7. Карпушова О.В. Проблеми правового регулювання праці суддів в умовах євроінтеграції України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 466 с.
8. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 246 с.
9. Соколова Ю.І. Правове регулювання пенсійного забезпечення суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2021. 21 с.
10. Барсук М.А. Ознаки соціального захисту суддів в Україні. *Соціальне право.* 2022. № 4. С. 11-16. doi:10.32751/2617-5967-2022-04-02.